

ОСОБЛИВОСТІ ПОВЕДІНКОВИХ ПРОЯВІВ ТА ІГРОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДОШКІЛЬНИКІВ З РОЗЛАДАМИ СПЕКТРУ АУТИЗМУ

Любов Костик,

кандидатка філологічних наук, доцентка,
доцентка кафедри педагогіки і
психології дошкільної та спеціальної освіти,
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича
l.b.kostyk@gmail.com

Вперше термін «аутистичний» був вжитий Е. Блейлером в 1908 р., він використовував це слово (від грец. «autos», яке означає «сам») для описання відсторонення від соціального життя, що спостерігається у дорослих людей.

Аналізуючи аутистичне та раціональне мислення, Е. Блейлер зіставляє їх за структурою, процесом і продуктом. Логічне мислення цілеспрямовано, підпорядковане певним правилам, відбувається у поняттях. Аутизм використовує матеріал уявлень без жодного логічного зв'язку. Образи, випадкові асоціації, нерозчленовані символи є змістом аутистичної думки. Логічне мислення спрямоване на адекватне пізнання реальності, аутизм є спотвореним відбитком дійсності. За допомогою логічного мислення суб'єкт не тільки пізнає зовнішній світ, а й впливає на нього, взаємодіє зі світом речей і людей. Аутизм - стан ізолюваності, відгородженості від світу, непроникності зовнішніх обставин. У психологічному словнику дається таке поняття: «Аутизм - крайня форма психологічного відчуження, що виражається у відході індивіда від контактів із навколишньою дійсністю та зануренням у світ власних переживань» [2].

Уявлення про аутизм як первинну фазу дитячого розвитку найбільш повно представлено в психоаналізі. Процес розвитку дитини, як відомо, оцінюється З. Фрейдом (1913 р.) як послідовної зміни об'єктів задоволення сексуального інстинкту. На ранніх стадіях розвитку лібідо не має направленої характеру і не диференційовано з іншими потребами

організму. Тому на цьому етапі діє загальний принцип задоволення. Немовля, за Фрейдом, аутичне, тому що переживання задоволення не пов'язане з реакціями на зовнішній світ. Всі враження дитини, її психічні структури поєднані з афектом і викликаються. Аутистичне задоволення бажань переривається в період від одного до півтора року, коли інстинкти-табу вступають у конфлікт із уже ізольованим лібідо.

Розлади спектру аутизму - спектр психологічних характеристик, що описує широке коло аномальної поведінки та труднощів у соціальній взаємодії та комунікаціях, а також обмежене коло інтересів і поведінкові акти, що часто повторюються.

Базима Н. вважає, що «аутизм є спектральним порушенням, тобто особливості протікання захворювання, рівень здібностей дітей, а також інші характеристики при аутизмі зустрічаються у найрізноманітніших комбінаціях, а порушення може мати різні ступені тяжкості (від повного занурення у свій власний світ та відгородження від того, що відбувається навколо, до мінімальних аутистичних проявів із захопленнями аутистичними інтересами та складністю організації спілкування та взаємодії з оточуючими людьми). Аутизм є розладом, що має різноманітні форми прояву, складність його дослідження викликана взаємопов'язаним характером соціального, когнітивного, мовленнєвого і емоційного розвитку дитини. Порушення будь-якої із цих функцій позначаються й на решті сфер функціонування психіки дитини.

Причини виникнення аутизму до цього часу залишаються недостатньо диференційованими. Малоімовірно, що будь-яке окреме порушення можна розглядати як єдину причину, що викликає різноманітні за симптоматикою і ступенем тяжкості аутистичні розлади. Загалом, більшість науковців визнають, що основою аутизму є порушення центральної нервової системи та генетичні чинники, а причин, що зумовлюють патологічні прояви, може бути кілька (від порушень

внутрішньоутробного розвитку до неякісної вакцинації у ранньому віці)» [1, с. 5].

У деяких аутистичних дітей, зауважує науковець, «спостерігаються різні за ступенем прояву інтелектуальні порушення, але інтелектуальна недостатність не є для них обов'язковою. Такі діти нерідко можуть мати гарні інтелектуальні здібності, навіть бути обдарованими в різних областях (музика, тематика, художня творчість тощо). Головна особливість інтелектуального розвитку дітей з аутизмом – нерівномірність, парціальність, особливою характеристикою якої є здатність справлятися із завданнями абстрактного характеру за умов неможливості виконати завдання аналогічної складності з конкретним наповненням. Однак для інтелектуальної діяльності в цілому типовими є порушення цілеспрямованості, утруднення з концентрацією уваги.

Психічна пересиченість проявляється в тому, що увага може бути стійкою впродовж буквально декількох хвилин, іноді й секунд, а пересичення може стати настільки сильним, що виражається навіть агресією. Недостатність загального, і в тому числі психічного, тону, що поєднується з підвищеною сенсорною та емоційною чутливістю, обумовлює вкрай низький рівень активної уваги. Грубі порушення цілеспрямованості і довільності уваги перешкоджають нормальному формуванню вищих психічних функцій» [1, с. 6].

Порушення взаємодії психічних функцій, на думку Н. Базими, «найбільш специфічно позначається на формуванні мислення аутистичної дитини: труднощі довільного навчання, цілеспрямованого розв'язання реальних задач, розуміння розвитку ситуацій у часі, визначення послідовності подій, причин та наслідків, розуміння логіки іншої людини, її уявлень та намірів. Погано формується розмежування власного «я» і навколишнього світу. Діти відчувають значні труднощі у символізації, перенесенні навичок з однієї ситуації в іншу. У рамках стереотипної ситуації багато аутистичних дітей здатні узагальнювати,

використовувати ігрові символи, вибудовувати програму дій, тому відсутність окремих здібностей (до узагальнення, розуміння причинно-наслідкових зв'язків, планування та ін.) не можна стверджувати однозначно. Однак діти з аутистичними порушеннями не в змозі активно переробляти інформацію, активно використовувати свої здібності з метою пристосовування до постійних змін у світі та непостійності намірів іншої людини. Водночас у ситуації повного контролю над подіями у таких дітей може розвиватися примітивна взаємодія з оточуючими людьми, стереотипна гра за однією і тією самою схемою» [1, с. 6].

Психолог переконана, що «з раннього віку у дітей з аутистичними порушеннями спостерігається гарна механічна пам'ять, що створює умови для збереження слідів емоційних переживань. Саме емоційна пам'ять робить стереотипним сприйняття навколишнього світу: діти легко запам'ятовують відчуття, що надходять через усі сенсорні канали: зір, слух, смак, нюх, шкіру, та прагнуть до постійного одноманітного їх отримання. Це можна вважати причиною виникнення стереотипів та аутоstimуляцій» [1, с. 7].

У поведінці дитини з аутистичними порушеннями, зауважує Т. Скрипник, «спостерігається слабкість або відсутність контактів як з близькими, так і з однолітками. Дитина з аутизмом, перебуваючи вдома з рідними або в дитячому колективі, здебільшого поводить себе так, ніби знаходиться одна.

У відповідь на спроби контролювання поведінки таких дітей з боку дорослих і ровесників можливі прояви неадекватних реакцій: пошвавлення і сміх, переляк і плач, стереотипне рухове і мовленнєве збудження тощо. Причиною цього, швидше за все, є відсутність готових форм взаємодії з навколишнім середовищем, що в такої дитини, на відміну від звичайних дітей, не формуються спонтанно у процесі спостереження за оточуючими людьми та взаємодії з ними. У процесі розвитку цілеспрямованих форм поведінки велику роль відіграє

вироблення у дитини з аутизмом різноманітних стереотипів поведінки. Використання вже наявних стереотипів, збагачення та наповнення їх змістом полегшують можливість взаємодії дитини з оточуючими і створюють сприятливі передумови для розвитку її спонтанної активності» [6].

Моторна сфера дитини з аутистичними порушеннями, вважає Т. Галах, «розвивається з особливостями: незграбність, неритмічність, вайлуватість, скутість, неточність, тенденція до моторної стереотипії, труднощі в розрахунку рухів за силою та амплітудою, успішніше виконання складніших рухів порівняно з легкими, кращий розвиток дрібної моторики на фоні загальної, труднощі в довільній діяльності, затримання формування навичок побутової адаптації, опанування звичайних, необхідних для життя, дій з предметами (наприклад, оволодіння елементарними навичками самообслуговування, їжі і т. д.). Водночас рухова сфера деяких дітей може відрізнитись плавністю та граційністю, коли дитина може рухатися у приміщенні, де наявна велика кількість перешкод у вигляді меблів, дуже обережно й акуратно, досягаючи всіх куточків кімнати, не порушивши меблів та не зачепивши їх.

Спостерігається накопичення стереотипних способів отримання приємних вестибулярних, пропріоцептивних (в м'язах і суглобах), тактильних відчуттів: махання руками, застигання в певних дивних позах на тривалий час, вибіркоче напружування окремих м'язів і суглобів, біг по колу або від стіни до стіни, стрибки, кружляння, розгойдування, лазіння по меблях, перестрибування зі стільця на стілець, балансування» [3].

Досліджуючи особливості ігрової діяльності дітей з аутизмом, Євдокимова Н. і Чеканова О. вказують, що «розвиток сюжетно-рольової гри дитини з аутизмом відрізняється рядом особливостей. По-перше, зазвичай без спеціальної організації така гра не виникає спонтанно, а потребує навчання і створення спеціальних умов. По-друге, розвивається

сюжетно-рольова гра дуже поступово і вимагає достатнього часу та терпіння» [4].

Починати потрібно з простого спостереження, лише поступово обережно підключатися до гри дитини, роблячи це надзвичайно тактовно. Не потрібно багато говорити, активно діяти. Починати включатися в гру варто з того, щоб у потрібний момент (коли дорослий уже запам'ятав порядок дій дитини) подати потрібну деталь, виконати потрібну дію чи покласти потрібний предмет (залежно від того, який зміст гри). Важливо звернути увагу дитини на присутність дорослого, створивши в неї переконання, що ця присутність не заважатиме отримувати задоволення від гри. Основне завдання дорослого – продемонструвати дитині, що з ним так само комфортно і безпечно, але цікавіше, ніж на самоті. Усі зусилля дорослого мають бути спрямовані на завоювання довіри дитини [7].

Після того як дитина допустить дорослого до своєї гри, варто не лише включитися в стереотипну гру, а й додати нову сюжетну лінію послідовно, тому що порушення стереотипів гри можуть викликати у дітей протест (наприклад, слова «Давай по-іншому!» або занадто активні дії). Якщо дитина приймає нові умови, не варто поспішати вводити ще щось нове, необхідно дати дитині час звикнути. У процесі заняття дитина будь-якого моменту може повернутися до своєї гри - важливо дозволити їй це. Адже стереотипна гра дає дитині відчуття комфорту, що, можливо, став їй потрібним саме в даний час. Або дитина отримала забагато нових вражень, її перенаситили і втомили, їй потрібен відпочинок [8].

Паралельно із цим можна пропонувати дитині сенсорні ігри, що крім отримання різноманітних сенсорних вражень зорових, слухових, нюхових, смакових, рухових, тактильних) мають навчальне та розвивальне наповнення.

Таким чином, аналіз ігрової діяльності виявляє ряд її патологічних особливостей: недорозвинення предметних ігрових дій, ігнорування

іграшок, перевага маніпуляцій, орієнтування на перцептивно яскраві, а не функціональні властивості предметів, надання переваги неігровим предметам, що дають сенсорний ефект (тактильний, зоровий, нюховий). Гра у таких дітей переважно некомунікативна, вони краще грають поодиноці, у відокремленому місці, присутність інших дітей зазвичай ігнорується або спостерігається так звана «гра поруч», коли дитина з аутизмом знаходиться в дитячому колективі і навіть грається тими самими іграшками чи в ту саму гру, але відособлено, сама із собою.

Список використаних джерел:

1. Базима Н. В. Розвиток мовлення дітей з аутизмом. Київ : Літера ЛТД. 2019. 144 с.
2. Таран О. Базові теоретичні підходи до формування особистості у дітей з аутизмом URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/19666854.pdf> (дата звернення: 24.05.2024).
3. Галах Т. В. Діагностика і корекція дітей з раннім дитячим аутизмом. Нетішин, 2016. 49 с.
4. Євдокимова Н., Чеканова О. Особливості ігрової діяльності дітей з аутизмом. *Актуальні проблеми психології*. 2020. № 34. С. 99–108.
5. Скрипник Т. В. Комплексна програма розвитку дітей з аутизмом (на допомогу фахівцям) : науково-методичний посібник. Київ : Видавництво Фенікс, 2010. 59 с.
6. Скрипник Т. В. Феноменологія аутизму : монографія. Київ : Видавництво Фенікс. 2010. 320 с.
7. Тарасун В., Хворова Г. Концепція розвитку, навчання і соціалізації дітей з аутизмом : навч. посібник. Київ : Науковий світ. 2004. 100 с. URL: <https://core.ac.uk/reader/187724200> (дата звернення: 24.05.2024).
8. Шульженко Д. І. Основи психологічної корекції аутистичних порушень у дітей. Київ : Слово, 2009. 381 с.